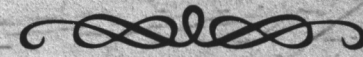

*Polskie Towarzystwo Historyczne
Oddział w Inowrocławiu*

**PAKOŚĆ
I KALWARIA PAKOSKA
ZBIÓR STUDIÓW NA 390-LECIE FUNDACJI
KALWARII PAKOSKIEJ**

*pod redakcją naukową
Dariusza Karczewskiego i Magdaleny Wilczek-Karczewskiej*

390 LAT
KALWARII
1628-2018 PAKOSKIEJ

Inowrocław 2019

Recenzenci:

dr hab. Elżbieta Bilaska-Wodecka, prof. UJ

dr hab. Andrzej Marzec, prof. UJ

dr hab. Wojciech Mruk, prof. UJ

dr hab. Izabela Soljan, prof. UJ

Redakcja naukowa:

Dariusz Karczewski

Magdalena Wilczek-Karczewska

© PTH Oddział w Inowrocławiu & Autorzy 2019

ISBN 978-83-932403-0-2

Projekt okładki:

Arkadiusz Fryszka

Skład i łamanie:

Arkadiusz Fryszka

Druk i oprawa:

TOTEM (www.totem.com.pl)

Wydawca:

Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Inowrocławiu

Spis treści

Słowo wstępne	5
Joanna Karczewska, <i>Dziedzice Pakości w średniowieczu</i>	7
Marcin Frąś, <i>Dziedzice Pakości na przestrzeni XVI–XVIII w.</i>	33
Dariusz Karczewski, <i>Początki Kalwarii i klasztoru Franciszkanów-Reformatów w Pakości</i>	51
Emilia Ziółkowska-Ganc, <i>Budowa Kalwarii Pakoskiej w świetle źródeł archiwalnych.</i>	71
Peter Machala, <i>Kościół i klasztor św. Bonawentury w Pakości. Nowa interpretacja historii budowlanej – XVII i XVIII w.</i>	131
Kamil Paczkowski OFM, <i>Droga Pojmania i Droga Męki w Jerozolimie kujawskiej</i>	167
Dk. Waldemar Rozynkowski, <i>Przejawy kultu i pamięci o św. Jakubie Większym w Pakości</i>	195
Anna Grupa, <i>Rola Fundacji „Kalwaria Pakoska” w renowacji Kujawskiej Jerozolimy</i> ...	211
Indeks	229

Przejawy kultu i pamięci o św. Jakubie Większym w Pakości

Streszczenie: W artykule przywołano kilka przejawów kultu i pamięci o św. Jakubie Większym, które spotykamy w miejscowości Pakość. Miasteczko to położone jest nad rzeką Noteć w granicach województwa kujawsko-pomorskiego. Przez województwo przebiega jedna z Dróg św. Jakuba w Polsce, mianowicie szlak noszący nazwę Droga Polska (Camino Polaco). Niestety Pakość nie znalazła się na tym szlaku. Pośród śladów jakubowych w Pakości możemy wymienić: patronat św. Jakuba Większego nad najstarszą świątynią parafialną, obecność świętego na pieczęciach i w herbie miejscowości oraz odwołania do świętego w sztuce.

Słowa kluczowe: kult św. Jakuba Większego, patron kościoła parafialnego, patron miejscowości, św. Jakub Większy w sztuce, Pakość, Polska

W artykule omówione zostaną ślady pamięci i kultu św. Jakuba Większego w Pakości¹. Położone nad rzeką Noteć miasteczko znajduje się na wschodnim odcinku turystycznego Szlaku Piastowskiego. Pierwsze wzmianki w źródłach pisanych o tej miejscowości spotykamy już w XIII w. Prawa miejskie Pakość otrzymała od króla Kazimierza Wielkiego w 1359 r.² Obecnie miasto jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej w powiecie inowrocławskim województwa kujawsko-pomorskiego, liczy około 6 tys. mieszkańców.

¹ W. Rozynkowski, *Ślady jakubowe w Pakości – o odkrywaniu dziedzictwa chrześcijańskiego*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*, Kraków 2018, s. 179–189.

² R. Kabaciński, *W czasach staropolskich (do roku 1772)*, [w:] W. Jastrzębski (red.), *Dzieje Pakości*, Warszawa-Poznań 1978, s. 49.

Za sprawą znajdującej się tutaj Kalwarii Pakoskiej, miasteczko jest bardzo rozpoznawalnym ośrodkiem kultu religijnego. Kalwaria, której początki sięgają 1628 r., jest kompleksem 25 kaplic, wybudowanych w XVII i XVIII w. Inicjatorem jej powstania był proboszcz pakoski ks. Albert Kęsicki. W 1646 r. opiekę duszpasterską nad powstającą kalwarią przejęli franciszkanie³.

Przez województwo kujawsko-pomorskie przebiega jedna z Dróg św. Jakuba w Polsce, mianowicie szlak noszący nazwę Droga Polska (Camino Polaco)⁴. Z pewnym zdziwieniem należy odnotować, że niestety Pakość, pomimo tylu odniesień do św. Jakuba, nie znalazła się, jak do tej pory, na tym szlaku. Dodajmy, że obecnie w Polsce wytyczono i oznakowano ponad 7 tys. kilometrów Dróg Jakubowych⁵.

Podjmując zagadnienie śladów jakubowych w Pakości dotykamy tematu metodologii badań nad przejawami kultu, a szerzej pamięci o św. Jakubie Apostole Większym, na obszarze Polski. Odnotujmy, że badania te od kilku lat intensywnie się rozwijają⁶.

³ E. Bilska-Wodecka, *Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy*, Kraków 2003; K.G. Paczkowski, *Kalwaria Pakoska. Historia – motywy powstania – celebracja*, Pakość 2008.

⁴ T. Bielicki, P. Roszak, *U progu Camino. Przewodnik po kujawsko-pomorskim odcinku Szlaku św. Jakuba*, Toruń-Golub-Dobrzyń 2012; W. Rozynekowski, *Kościół św. Jakuba na Camino Polaco*, [w:] K. Mikulski, P. Oliński, W. Rozynekowski (red.), *Nowe Miasto Toruń. 750 lat od lokacji*, Toruń 2014, s. 383–397.

⁵ Zob.: F. Mróz, Ł. Mróz, *Sanktuaria i ośrodki kultu św. Jakuba w sieci Camino de Santiago w Polsce*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*, Kraków 2018, s. 174.

⁶ W. Rozynekowski, *Manifestations of the cult of St. James the Greater in Poland: selected examples*, [w:] E. Alarcón, P. Roszak (red.), *The way of St. James: renewing insights*, Pamplona 2017, s. 81–106; idem, *Przejawy kultu św. Jakuba Większego w Polsce – wybrane przykłady*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Dziedzictwo religijne i kulturowe Drogi św. Jakuba – w 30. rocznicę uznania szlaku za pierwszy Europejski Szlak Kulturowy*, Kraków 2017, s. 121–150.

Najstarsze ślady kultu św. Jakuba w liturgii

Nie mamy wątpliwości, że najstarsze przejawy kultu św. Jakuba Większego w Polsce, w tym także w Pakości, zawdzięczamy liturgii. Mamy tu na myśli przede wszystkim obecność św. Jakuba Większego w kalendarzu liturgicznym. W średniowieczu obchody liturgiczne tegoż świętego spotykamy powszechnie pod datą 25 lipca. Ponieważ w tym czasie nie było jednego kalendarza dla całego świata katolickiego, wspomnienie św. Jakuba występuje zarówno w kalendarzach liturgicznych poszczególnych diecezji, jak i różnych wspólnot zakonnych⁷. Przypomnijmy, że pod względem organizacji diecezjalnej Pakość znajdowała się w granicach archidiecezji gnieźnieńskiej.

Kiedy pojawił się kult św. Jakuba Większego w Pakości? Zapewne już od początku istnienia miejscowości, czyli od XIII w. Dokładnie od momentu rozpoczęcia sprawowania w powstającej miejscowości liturgii, pojawienia się na stałe duchownego i erygowania parafii. Z braku odpowiednich źródeł trudno to dokładnie umieścić w czasie. Możemy jednak przyjąć, że już od połowy XIII w., każdego roku, w dzień 25 lipca obchodzono wspomnienie liturgiczne św. Jakuba Większego⁸.

Obchody liturgiczne patrona świątyni parafialnej to niezmiernie ważne wydarzenie i to nie tylko z punktu widzenia religijnego, ale także i społecznego. Choć brakuje nam odpowiednich źródeł, to jednak nie mamy wątpliwości, że było to przez kilka wieków jedno z największych świąt społeczności pakoskiej. Straciło ono zapewne na znaczeniu, kiedy najstarsza świątynia poświęcona św. Jakubowi przestała być świątynią parafialną (XVI w.), a w końcu, kiedy w XVIII w. zniknęła z topografii sakralnej miejscowości⁹.

⁷ H. Wąsowicz, *Kult św. Jakuba Apostoła w Polsce do połowy XVI wieku w świetle ksiąg liturgicznych*, [w:] R. Knapieński (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2002, s. 25–46; H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013, s. 142, 147.

⁸ R. Kabaciński, *op. cit.*, s. 49–52.

⁹ *Ibidem*, s. 60–61.

Patron średniowiecznego kościoła parafialnego

Świętych traktowano przede wszystkim jako patronów. Jednym z elementów tego zjawiska stało się oddawanie pod ich opiekę obiektów sakralnych, tj.: świątyń, kaplic, czy pojedynczych ołtarzy. Rzeczywistość ta została nazwana pojęciami: *patrocinium* lub wezwanie¹⁰. Warto też zauważyć, że patronat świętych nie koncentrował się tylko na obiektach sakralnych, ale także na wspólnotach, które w nich, czy przy nich się gromadziły. Tak więc patron świątyni parafialnej był jednocześnie patronem całej wspólnoty parafialnej.

Św. Jakub Większy patronował od średniowiecza różnym samodzielnym obiektom sakralnym, tzn. świątyniom: parafialnym, klasztornym, filialnym oraz szpitalnym. Poza tym był on także patronem kaplic oraz ołtarzy, które spotykamy w tych obiektach. Obecnie w Polsce istnieje 149 parafii pod wezwaniem św. Jakuba Większego, co stanowi 1,4% wszystkich parafii. Poza tym 26 kościołów filialnych, 2 kościoły rektorskie oraz 6 samodzielnych kaplic nosi także wezwanie jakubowe¹¹.

Warto odnotować, że przywołane tu obiekty sakralne to w znacznym stopniu fundacje średniowieczne. To właśnie w tej epoce kult św. Jakuba Większego, widziany z perspektywy wezwań, był najbardziej rozwinięty. Zachowane do dzisiaj świątynie parafialne oddane pod opiekę tegoż świętego w znacznym stopniu pochodzą właśnie z tego okresu. Jeżeli są one późniejsze, to naturalnie należy postawić pytanie, czy pierwotny obiekt sakralny nie nosił również wezwania jakubowego. Zapewne najczęściej właśnie tak było.

W granicach województwa kujawsko-pomorskiego spotykamy obecnie 17 świątyń parafialnych, w granicach sześciu diecezji, którym od wieków patronuje św. Jakub Większy. Chodzi tu o następujące miejscowości:

- diecezja bydgoska: Dąbrówka Nowa, Dziewierzewo, Wielowicz, Zabartowo;
- archidiecezja gnieźnieńska: Barcin, Mogilno;

¹⁰ A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 49–58.

¹¹ F. Mróz, Ł. Mróz, *op. cit.*, s.166.

- diecezja pelplińska: Niewieścín, Tuchola, Wielki Lubień;
- diecezja płocka: Płonne;
- diecezja toruńska: Bobrowo, Dąbrówka Królewska, Toruń, Wielkie Radowiska;
- diecezja włocławska: Chełmica Duża, Piotrków Kujawski, Siniarzewo¹².

Świątynia w Pakości posiada także średniowieczną genezę. Niestety nie zachowała się do dnia dzisiejszego. Powszechnie przyjmuje się jednak, że od średniowiecza patronował jej św. Jakub Większy. Potwierdzają to znane nam źródła. Najstarsza informacja o wezwaniu pochodzi z połowy XIV w. Dokładnie w dokumencie z 1358 r., czytamy, że świątynia w Pakości była: *fundate ad honorem beati Iacobi apostoli*¹³. Jak widać w źródle tym spotykamy ogólne, ale jednocześnie ważne dla nas określenie, że świątynia pakoska była pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła.

Patron miejscowości

O tym, że św. Jakub Większy odgrywał i odgrywa ważną rolę zarówno w historii, jak i w teraźniejszości Pakości świadczy fakt, że to właśnie jego postać znajduje się w herbie miejscowości. Oznacza to, że św. Jakub Większy otacza swoim patronatem wszystkich mieszkańców Pakości. On też jest postacią, która od wieków reprezentuje i do pewnego stopnia także identyfikuje miasto i jego mieszkańców na zewnątrz.

Zauważmy, że św. Jakuba Większego nie spotykamy w Polsce często jako patrona miejscowości. Na obszarze dzisiejszej Polski patronat jakubowy spotkamy w następujących miejscowościach: Brzesko, Jakubów, Lębork, Morąg, Olsztyn, Opatowiec, Sobótka oraz omawiana miejscowość Pakość.

¹² W. Rozyrkowski, *Kult św. Jakuba Większego w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach*, [w:] P. Roszak (red.), *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Toruń 2011, s. 217–250; idem, *Św. Jakub Apostoł – patron kościołów w diecezji toruńskiej*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz (red.), „Akt Europejski” *bt. Jana Pawła II a renesans Drogi św. Jakuba*, Kraków 2012, s. 207–225; idem, *Kościół św. Jakuba na Camino Polaco*, [w:] K. Mikulski, P. Oliński, W. Rozyrkowski (red.), *Nowe Miasto Toruń. 750 lat od lokacji*, Toruń 2014, s. 383–397.

¹³ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1879, nr 1371.

Odnotujemy, że święty ten jest również patronem gminy Pałęcznica¹⁴. Nie wchodząc w szczegółową analizę, geneza patronatu św. Jakuba Większego w powyższych miejscowościach związana jest zapewne z obiektami sakralnymi, które w nich wzniesiono, którym patronował, i najczęściej patronuje do dnia dzisiejszego, interesujący nas święty. Nie inaczej jest w przypadku Pakości.

W okresie zaborów w herbie Pakości spotykamy pruskiego orła. W 1906 r., czyli jeszcze podczas zaborów, władze miejskie powróciły do wizerunku św. Jakuba Większego, zmieniając jednak nieco pierwotny wygląd herbu. Św. Jakubowi usunięto z ręki muszlę, umieszczając księgę, poza tym nad jego głową pojawiła się aureola. Nad tarczą herbową umieszczono mur z trzema wieżami i bramą, w końcu do tarczy dodano jeszcze pięć gwiazd¹⁵. Ciekawe jednak, że św. Jakub z muszlą został przedstawiony w herbie Pakości, który spotykamy na znaczku-reklamówce, wydanym w albumie kolekcjonerskim z 1915 r.¹⁶ Na koniec dodajmy, że zmieniony na pocz. XX w. wygląd herbu spotykamy do dnia dzisiejszego.

Warto jeszcze zaznaczyć, że św. Jakub Większy pozostał w herbie Pakości, mimo, że świątynia oddana pod jego patronat od końca średniowiecza posiadała coraz mniejsze znaczenie. Na pewno w XVI w., a być może już od końca XV w., była to już tylko świątynia filialna, a kościołem parafialnym została świątynia Nawiedzenia Matki Bożej. Wizytacje z XVII i XVIII w. wspominają już nie o kościele, ale o kaplicy św. Jakuba, która kiedyś była kościołem parafialnym. W 1766 r. świątynia była już w ruinie i zapewne krótko po tej dacie została całkowicie rozebrana¹⁷.

¹⁴ J. Marecki, *Wyobrażenia hagiograficzne w polskich herbach miejskich*, [w:] J. Marecki, L. Rotter (red.), *Cnoty i wady. Społeczeństwo baroku po obu stronach Karpat*, Kraków 2007, s. 121–122; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008, s. 59–61; W. Rozyrkowski, *Przejawy kultu w Jakuba Większego w Polsce – wybrane przykłady*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Dziedzictwo religijne i kulturowe Drogi św. Jakuba – w 30. rocznicę uznania szlaku za pierwszy Europejski Szlak Kulturowy*, Kraków 2017, s. 134.

¹⁵ Z. Wojciechowski, *Pakość. Miasto nad Notecią*, Pakość 2013, s. 183–184.

¹⁶ O. Hupp, *Die Ortswappen des Königreichs Preussen. Wappen Nr. 519 bis 663. Sammelbuch für Kaffeehag-Wappenmarken*, Bremen 1915.

¹⁷ R. Kabaciński, *op. cit.*, s. 60–61.

W Pakości spotykamy dwie legendy nawiązujące do genezy obecności św. Jakuba Większego w herbie. Jedna związana jest z istniejącą rybacką osadą Rybitwy. Jej mieszkańcy trudniący się połowem ryb w Noteci mieli obrać św. Jakuba jako patrona, gdyż on sam był rybakiem. Inna z tradycji głosi, że właściciel miasta Zygmunt Działyński pielgrzymując w 1660 r. do Ziemi Świętej miał sobie za patrona obrać właśnie św. Jakuba Większego i stąd jego obecność w herbie¹⁸.

Św. Jakub w herbie miasta do 1906 r.

Św. Jakub na znaczku reklamowym z 1915 r.

Pruska pieczęć Magistratu z herbem miasta po 1906 r.

Współczesny herb Pakości.

¹⁸ Z. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 183.

Na pieczęciach

Św. Jakub Większy zanim pojawił się w herbie Pakości trafił najpierw na pieczęcie miejskie. Najstarsza znana nam pieczęć Pakości pochodzi z połowy XVI w. Dokładnie znamy ją z dokumentu wystawionego w 1554 r. Jej pole wypełnia osoba z laską pielgrzyma trzymaną w lewej ręce. Takie przedstawienie pozwala nam na identyfikację tej postaci ze św. Jakubem Większym. Podobne przedstawienia spotykamy na pieczęciach z XVII i XVIII w. Na stosunkowo dobrze zachowanym odcisku pieczęci, datowanym na 1678 r., możemy nawet zobaczyć, że przedstawiony tam święty trzyma w prawej ręce przedmiot, którym podobny jest do muszli. To jeszcze bardziej wzmacnia identyfikację postaci świętego z pieczęci ze św. Jakubem Większym. Możemy założyć, że św. Jakub pojawił się na pieczęciach miejskich już w XIV w., najpewniej krótko po nadaniu Pakości praw miejskich, czyli po 1359 r.¹⁹

Św. Jakub na pieczęci miejskiej Pakości z 1596 r.
Archiwum Państwowe w Poznaniu,
dostęp: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa.

Ślady w sztuce

Ważnym miejscem, w którym od średniowiecza możemy szukać śladów kultu św. Jakuba Większego są jego wyobrażenia oraz różne odniesienia, które spotykamy w sztuce. Zachowało się ich wiele. Św. Jakuba Większego spotykamy w: przedstawieniach Dwunastu Apostołów, w kompozycjach grupowych, w scenach ewangelicznych i apokryficznych oraz w przedstawieniach świętego, jako postaci indywidualnej oraz w cyklach obrazowych²⁰.

¹⁹ M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 203, 394.

²⁰ R. Knapieński, *Od Apostoła do Patrona Pielgrzymów. Ikonografia św. Jakuba w sztuce polskiej*, [w:] R. Knapieński (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie środkowo-wschodniej*, Lublin 2002, s. 241–267; J. Domasłowski, *Wyobrażenia św. Jakuba w gotyckiej sztuce Pomorza Wschodniego*, [w:] A. Sroka (red.), *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildii szyprów w Gdańsku*, Toruń 2009, s. 48–101.

Okazuje się, że kilka śladów pamięci o św. Jakubie Większym w sztuce, spotykamy w Pakości. Wypada zacząć od świątyni oddanej pod patronat jakubowy. Niestety na tym etapie badań nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy i ewentualnie jakie przedstawienia św. Jakuba Większego znajdowały się w niej. Wydaje się, że możemy założyć, że ponad wszelką wątpliwość, święty ten posiadał we wnętrzu jakieś wyobrażenia. Być może nawet w ołtarzu głównym, co byłoby logiczne mając na uwadze, że mówimy o najważniejszym patronie tego obiektu.

W miejscu, w którym stała świątynia św. Jakuba Większego wzniesiono w II poł. XVIII w. na kolumnie figurę świętego patrona. Niestety nie przetrwała ona do naszych czasów, uległa zniszczeniu około 1900 r. Na odnowionym postumencie umieszczono rzeźbę, Pietę, która została zniszczona na początku II wojny światowej²¹.

Z pracy ks. Karola Kiełczewskiego wiemy, że dla kościoła św. Jakuba został ofiarowany kielich, na którym znajdowała się inskrypcja: *Joannes Kotkowiczus de Pakoscz donavit me Ecclesiae S. Jacobi in Pakoscz*. Został on ufundowany prawdopodobnie w 1564 r. Rok ofiarowania miał niestety zostać spłowany przy okazji odnowienia kielicha w 1868 r.²²

Kielich z kościoła św. Jakuba. Fot. Arkadiusz Fryszka.

²¹ Z. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 40–41.

²² K. Kiełczewski, *Z przeszłości Pakości. Na uczczenie trzecieście rocznicy założenia kalwarji 1628–1928, Pakość 1928*, s. 14, 11.

Obecnie w Pakości możemy się odwołać bezpośrednio do dwóch zabytków odnoszących nas do postaci św. Jakuba Większego. Pierwszy to drewniana figura świętego wykonana w 2012 r., która stoi na placu przy budynku informacji turystycznej. Jej autorem jest Stanisław Panfil. Kolejny zabytek jest symboliczny. Wydaje się, że nad wejściem do kaplicy Grobu Pańskiego, stanowiącej część Kalwarii Pakoskiej, została umieszczona muszla, która także odwołuje nas do postaci św. Jakuba Większego. Ciekawe, że tylko jedna z 25 kaplic posiada taki element ozdobny.

Pakość, rzeźba św. Jakuba Większego przy budynku informacji turystycznej.
Fot. Waldemar Rozynkowski.

Pakość, muszla nad wejściem do kaplicy Grobu Pańskiego.
Fot. Waldemar Rozynkowski.

Zakończenie

Przywołane przejawy kultu oraz pamięci o św. Jakubie Większym w Pakości, to swoisty kwestionariusz badawczy, który można zastosować w badaniach nad tym świętym na ziemiach polskich. Jak widać geneza obecności św. Jakuba Większego w Pakości sięga średniowiecza. Święty ten bardzo mocno wpisał się w tożsamość miejscowości, czego najlepszym wyrazem jest jego obecność w herbie. Ciekawe, że pomimo upadku znaczenia świątyni, której patronował św. Jakub Większy, a od XVIII w. nawet jej całkowicie zanik, pamięć o tym świętym patronie trwała i trwa nadal. Wydaje się, że możemy w tym przypadku nawet mówić o swoistej tożsamości jakubowej, którą posiadali przez wieki i posiadają nadal mieszkańcy Pakości.

Manifestations of worship and memory of St. James the Greater in Pakość

Abstract: The paper cites several manifestations of the worship and memory of St. James the Greater, about whom we can learn in the town of Pakość. The town is located on the Noteć River in Kuyavian-Pomeranian Province in Poland. One of the Roads of St. James in Poland is called Droga Polska (Camino Polaco). Unfortunately, Pakość is not on this trail. Among the traces of St. James in Pakość are the patronage of St. James the Greater of the oldest parish church, presence of the saint on the seals and coat of arms of the town, and references to the saint in local art.

Keywords: worship of St. James the Greater, the patronage of parish church, the patronage of the town, St. James the Greater in local art, Pakość, Poland

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1879.

Opracowania

- Adamczewski M., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.
- Bielicki T., Roszak P., *U progu Camino. Przewodnik po kujawsko-pomorskim odcinku Szlaku św. Jakuba*, Toruń-Golub-Dobrzyń 2012.
- Bilska-Wodecka E., *Kalwarie europejskie. Analiza struktury, typów i genezy*, Kraków 2003.
- Domasłowski J., *Wyobrażenia św. Jakuba w gotyckiej sztuce Pomorza Wschodniego*, [w:] A. Sroka (red.), *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildii szyprów w Gdańsku*, Toruń 2009, s. 48–101.
- Hupp O., *Die Ortswappen des Königreichs Preussen. Wappen Nr. 519 bis 663. Sammelbuch für Kaffeehag-Wappenmarken*, Bremen 1915.
- Gołdyn P., *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008.
- Kabaciński R., *W czasach staropolskich (do roku 1772)*, [w:] W. Jastrzębski (red.), *Dzieje Pakości*, Warszawa-Poznań 1978, s. 33–116.
- Kielczewski K., *Z przeszłości Pakości. Na uczczenie trzechsetnej rocznicy założenia kalwarji 1628–1928*, Pakość 1928.
- Knapiński R., *Od Apostoła do Patrona Pielgrzymów. Ikonografia św. Jakuba w sztuce polskiej*, [w:] R. Knapiński (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie środkowo-wschodniej*, Lublin 2002, s. 241–267.
- Marecki J., *Wyobrażenia hagiograficzne w polskich herbach miejskich*, [w:] J. Marecki, L. Rotter (red.), *Cnoty i wady. Społeczeństwo baroku po obu stronach Karpat*, Kraków 2007, s. 105–152.
- Mróz F., Mróz Ł., *Sanktuaria i ośrodki kultu św. Jakuba w sieci Camino de Santiago w Polsce*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*, Kraków 2018, s. 151–178.
- Paczkowski K.G., *Kalwaria Pakoska. Historia – motywy powstania – celebrowanie*, Pakość 2008.

Przejawy kultu i pamięci o św. Jakubie Większym w Pakości

- Rozynkowski W., *Kult św. Jakuba Większego w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach*, [w:] P. Roszak (red.), *Camino de Santiago– nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Toruń 2011, s. 217–250.
- Rozynkowski W., *Św. Jakub Apostoł– patron kościołów w diecezji toruńskiej*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz (red.), „Akt Europejski” bł. Jana Pawła II a renesans Drogi św. Jakuba, Kraków 2012, s. 207–225.
- Rozynkowski W., *Kościół św. Jakuba na Camino Polaco*, [w:] K. Mikulski, P. Oliński, W. Rozynkowski (red.), *Nowe Miasto Toruń. 750 lat od lokacji*, Toruń 2014, s. 383–397.
- Rozynkowski W., *Manifestations of the cult of St. James the Greater in Poland: selected examples*, [w:] E. Alarcón, P. Roszak (red.), *The way of St. James: renewing insights*, Pamplona 2017, s. 81–106.
- Rozynkowski W., *Przejawy kultu św. Jakuba Większego w Polsce– wybrane przykłady*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Dziedzictwo religijne i kulturowe Drogi św. Jakuba – w 30. rocznicę uznania szlaku za pierwszy Europejski Szlak Kulturowy*, Kraków 2017, s. 121–150.
- Rozynkowski W., *Ślady jakubowe w Pakości– o odkrywaniu dziedzictwa chrześcijańskiego*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*, Kraków 2018, s. 179–189.
- Wąsowicz H., *Kult św. Jakuba Apostoła w Polsce do połowy XVI wieku w świetle ksiąg liturgicznych*, [w:] R. Knapiński (red.), *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2002, s. 25–46.
- Wąsowicz H., *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013.
- Witkowska A., *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999.
- Wojciechowski Z., *Pakość. Miasto nad Notecią*, Pakość 2013.

dk. prof. dr hab. Waldemar Rozynkowski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Historii i Archiwistyki
e-mail: wr@umk.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2332-3497>